પૂર્વછાયો- ભક્તચિંતામણિ ગ્રંથ કહ્યો, સત્સંગીને સુખરૂપ ।
જેમાં ચરિત્ર પ્રકટનાં, અતિ પરમ પાવન અનુપ ॥૧॥
બીજા ગ્રંથ તો બહુ જ છે, સંસ્કૃત પ્રાકૃત સોય ।
પણ પ્રકટ ઉપાસી જનને, આ જેવો નથી બીજો કોય ॥૨॥
જેમાં ચરિત્ર મહારાજનાં, વળી વર્ણવ્યાં વારમવાર ।
વણ સંભારે સાંભરે, હરિમૂર્તિ હૈયા મોઝાર ॥૩॥
હરિ ને હરિજનના, આ ગ્રંથમાં ગુણ અપાર ।

શુદ્ધ ભાવે જે સાંભળે, તે ઉતરે ભવપાર ॥૪॥

ચોપાઇ- એવો ગ્રંથ અનુપમ અતિ રે, જેમાં પ્રકટ પ્રભુની પ્રાપતિ રે ।
પ્રકટ કલ્યાણ પ્રકટ ભજન રે, પ્રકટ આજ્ઞા પ્રકટ દર્શન રે ॥૫॥
પ્રકટ વાતો પ્રકટ વ્રતમાન રે, પ્રકટ ભક્ત પ્રકટ ભગવાન રે ।
નથી ઉધારાની એકે વાત રે, જેજે જોઈએ તેતે સાક્ષાત રે ॥૬॥
બીજા કહે મુવા પછી મોક્ષ રે, વળી પ્રભુ બતાવે છે પ્રોક્ષ રે ।
કોઈ કહે છે કર્મે કલ્યાણ રે, એવા પણ બહુ છે અજાણ રે ॥૭॥
કોઈ કહે પ્રભુ નિરાકાર રે, એવા પણ અજાણ અપાર રે ।
કોઈ કહે છે વૈદિક કર્મે રે, કલ્યાણ છે જાણો એક બ્રહ્મે રે ॥૮॥
કોઈ કહે છે દેવી ને દેવ રે, કોઈ કહે મોક્ષદા મહાદેવ રે ।
એતો સર્વે વારતા છે સારી રે, પણ જનને જોવું વિચારી રે ॥૯॥
જ્યારે એમ જ અર્થ જો સરે રે, ત્યારે હરિ તન શિદ ધરે રે ।
જ્ઞાન વિના તો મોક્ષ ન થાય રે, એમ શ્રુતિ સ્મૃતિ સહુ ગાય રે ॥૧૦॥
માટે પ્રકટ જોઈયે ભગવંત રે, એવું સર્વે ગ્રંથનું સિદ્ધાંત રે ।
જેમ પ્રકટ રવિ હોય જ્યારે રે, જાય તમ બ્રહ્માંડનું ત્યારે રે ॥૧૧॥
જેમ પ્રકટ જળને પામી રે, જાય પ્યાસિની પ્યાસ તે વામી રે ।
જેમ પ્રકટ અન્નને જમે રે, અંતર જઠરા ઝાળ વિરમે રે ॥૧૨॥
તેમ પ્રકટ મળે ભગવાન રે, ત્યારે જનનું કલ્યાણ નિદાન રે ।
માટે પ્રકટ ચરિત્ર સાંભળવું રે, હોય પ્રકટ ત્યાં આવી મળવું રે ॥૧૩॥
જ્યાં હોય પ્રકટ પ્રભુ પ્રમાણ રે, તિયાં જનનું સહેજે કલ્યાણ રે ।
કાન પવિત્ર થાય તે વાર રે, સુણે પ્રકટના જશ જ્યારે રે ॥૧૪॥
ત્વચાતણું પાપ ત્યારે જાય રે, જ્યારે સ્પરશે પ્રકટના પાય રે ।
નયણાં નિષ્પાપ થાવા નિત્ય રે, નિર્ખે પ્રકટ પ્રભુ કરી પ્રીત રે ॥૧૫॥
જીહ્વા પવિત્ર ત્યારે જ થાય રે, જ્યારે ગુણ પ્રકટના ગાય રે ।
નાસા નિર્મળ થાવા નિદાન રે, સુંઘે હાર પહેર્યા ભગવાન રે ॥૧૬॥
ચરણ પવિત્ર થાવા કોઈ કરે રે, તો પ્રકટ સામા પગ ભરે રે ।
કર પવિત્ર થાવાને કાજ રે, જોડે પ્રકટ જીયાં મહારાજ રે ॥૧૭॥

મને મનન ચિત્તે ચિંતવન રે, કરતાં પ્રકટનું થાય પાવન રે ।
બુદ્ધિ નિશ્ચે અહં અહંકારે રે, કરે પ્રકટમાં શુદ્ધ ત્યારે રે ॥૧૮॥
માટે પ્રકટ પ્રભુ જો ન હોય રે, ન થાય એ નિષ્પાપ કોય રે ।
જાણો પ્રકટમૂર્તિ ભવપાજ રે, સહજે ઉતરવાનો સમાજ રે ॥૧૯॥
જેમ સાગર તરવા નાવ રે, તે વિના બીજો નથી ઉપાય રે ।
માટે કહેવાં પ્રકટનાં ચરિત્ર રે, તેહ વિના ન થાય પવિત્ર રે ॥૨૦॥
પ્રકટમૂર્તિ તે નિર્ગુણ રે, સુખદાયક છે એ સદ્‌ગુણ રે ।
કહ્યું કૃષ્ણે ઉદ્ધવને એહ રે, એકાદશ ભાગવતે જેહ રે ॥૨૧॥
સત્વગુણમાંહિ તજે તન રે, પામે સ્વર્ગલોક તેહ જન રે ।
રજોગુણમાં તજે શરીર રે, નરલોક પામે તે અચિર રે ॥૨૨॥
તમોગુણમાં છુટે જો દેહ રે, પામે નરકમાં નિવાસ તેહ રે ।
હું પ્રકટ પામી તજે તન રે, તે નિર્ગુણ જાણો મારો જન રે ॥૨૩॥
મૂર્તિ પૂજ્યે ફળ માગે ત્યાગે રે, તે સાત્ત્વિક કર્મ અનુરાગે રે ।
તુચ્છ સંકલ્પે પૂજે મૂરતિ રે, એ રજોગુણ કર્મની ગતિ રે ॥૨૪॥
હિંસાપ્રાય પ્રતિમા પૂજન રે, તમોગુણી એ કર્મ છે જન રે ।
મને મળી કરે કર્મ જેહ રે, ઇચ્છ્યું અણઇચ્છ્યું નિર્ગુણ તેહ રે ॥૨૫॥
કેવળ જ્ઞાન તે સાત્ત્વિક કહીએ રે, શાસ્ત્રજ્ઞાન તે રાજસી લહીએ રે ।
પ્રાકૃત જ્ઞાન તામસી પ્રમાણો રે, મુંમાં નિષ્ઠા એ નિર્ગુણ જાણો રે ॥૨૬॥
વાસ સાત્ત્વિક તે વનવાસી રે, વાસ ગામની તેહ રાજસી રે ।
દ્યુતવિદ્યા દારુ ચોરી માંસ રે, તિયાં રહેવું એ તામસી વાસ રે ॥૨૭॥
મારા મંદિરમાં જે નિવાસ રે, જાણો નિર્ગુણ વાસ એ દાસ રે ।
જે જેમાં સંબંધ મુજતણો રે, તેતે સર્વે ગુણાતીત ગણો રે ॥૨૮॥
ફળ ન ઇચ્છે કરે જે જગન રે, તેહ સાત્ત્વિક કર્મ પાવન રે ।
કરે યજ્ઞ ઇચ્છે ફળ જેહ રે, કર્મ રાજસી જાણજ્યો તેહ રે ॥૨૯॥
પૂર્વાપર સ્મૃતિ વિભ્રમ રે, કરે જજ્ઞ એ તામસી કર્મ રે ।
મારે અર્થે કરે જે જગન રે, નિર્ગુણ પુરુષ એ પાવન રે ॥૩૦॥
અધ્યાત્મશાસ્ત્રે શ્રદ્ધા જેને રે, સાત્ત્વિક શ્રદ્ધા જાણજ્યો તેને રે ।

કર્મકાંડે શ્રદ્ધા જેને થાય રે, તેતો રાજસી શ્રદ્ધા કહેવાય રે ॥૩૧॥
શાસ્ત્રવિરોધ જેમાં અધર્મ રે, તેમાં શ્રદ્ધા એ તામસી કર્મ રે ।
હું પ્રત્યક્ષ મૂર્તિમાં પ્રીત રે, જેને શ્રદ્ધા તે ત્રિગુણાતીત રે ॥૩૨॥
ઉદ્યમ વિના જે ઉત્તમ અન્ન રે, તેહ આહાર સાત્ત્વિક ભોજન રે ।
મનવાંછિત જીહ્વાને પ્રિય રે, આહાર રાજસી જાણો તેય રે ॥૩૩॥
અશુદ્ધ દેહને દુઃખદાઈ રે, એવો આહાર તામસી ભાઈ રે ।
મારી પ્રસાદીનું અન્ન જેહ રે, અતિ ઉત્તમ નિર્ગુણ તેહ રે ॥૩૪॥
આત્મલાભ એ સાત્ત્વિક સુખ રે, વિષયસુખ રાજસી રહે ભૂખ રે ।
મોહાધીનપણે સુખ આવે રે, તેતો તામસી સુખ જ કાવે રે ॥૩૫॥
હું પ્રત્યક્ષનો આશ્રય જેને રે, નિર્ગુણ સુખ કહિયે તેને રે ।
એમ કહ્યું એકાદશમાંહિ રે, પ્રભુ પ્રત્યક્ષની અધિકાઈ રે ॥૩૬॥
કહ્યું શ્રીકૃષ્ણે ઉદ્ધવ આગે રે, અધ્યે પચિશે ગુણવિભાગે રે ।
કહી કથા અનુપમ ઘણું રે, પ્રત્યક્ષમાં નિર્ગુણ પણું રે ॥૩૭॥
માટે પ્રત્યક્ષનાં જે ચરિત્ર રે, તે જ નિર્ગુણ પરમ પવિત્ર રે ।
જેજે રીત્યે પ્રત્યક્ષનો જોગ રે, તે જ નિર્વિઘન નિરોગ રે ॥૩૮॥
માટે આ કથા સાંભળ્યા જેવી રે, નથી બીજી કથાઓ આ તેવી રે ।
છે આ ભક્તચિંતામણિ નામ રે, જેજે ચિંતવે તે થાય કામ રે ॥૩૯॥
હેતે ગાય સુણે જે આ ગ્રંથ રે, તેનો પ્રભુ પૂરે મનોરથ રે ।
સુખ સંપતિ પામે તે જન રે, રાખે આ ગ્રંથ કરી જતન રે ॥૪૦॥
શિખે શિખવે લખે લખાવે રે, તેને ત્રિવિધ તાપ ન આવે રે ।
આવ્યા કષ્ટમાં કથા કરાવે રે, થાય સુખ દુઃખ નેડે નાવે રે ॥૪૧॥
કથા સુણી આપે દાન જેહ રે, અતિ ઉત્તમ ફળ લહે તેહ રે ।
અન્ન વસ્ત્ર વિપ્રને જે ધન રે, એહાદિ સુણી દેશે જે જન રે ॥૪૨॥
તેતો સહજે ભવસિંધુ તરશે રે, હશે નાસ્તિક તે સંશય કરશે રે ।
કુંડ ઢુંઢ ને જુલાહ જેહ રે, તેને ગ્રંથ દેવો નહિ એહ રે ॥૪૩॥
વામી સંપ્રદાઈ ને સંન્યાસી રે, બીજા હોય જે અન્ય ઉપાસી રે ।
તેને આગે આ કથા ન કહેવી રે, અજાણ્યે પણ લખી ન દેવી રે ॥૪૪॥

દંભી ધૂતા ધર્મના જે દ્વેષી રે, લોભી લંપટી ત્રિયા ઉપદેશી રે ।
તેને આપશે આ ગ્રંથ જેહ રે, મહાદુઃખને પામશે તેહ રે ॥૪૫॥
હોય આસ્તિક પ્રકટ ઉપાસી રે, હરિજન મને તે વિશ્વાસી રે ।
ધર્મ નિમમાંહિ દૃઢ અંગ રે, અનન્યભક્ત સાચો સત્સંગ રે ॥૪૬॥
અતિ પ્રકટમાં જેને પ્રીત રે, કહેવો સુણવો ગ્રંથ ત્યાં નિત્ય રે ।
એકાંતિકની વાત છે આમાં રે, બીજા સુણી શત્રુ થાશે સામા રે ॥૪૭॥
માટે બહુ ન કાઢવો બાર રે, આતો છે સતસંગનું સાર રે ।
તેતો સતસંગી આગે કહેવું રે, કુસંગીને સુંણવા ન દેવું રે ॥૪૮॥
એમ લખ્યું છે સમજી વિચારી રે, સતસંગીને છે સુખકારી રે ।
છે તો ઘૃત અમૃત અનુપ રે, પણ કીટને તે દુઃખરૂપ રે ॥૪૯॥
માટે વિમુખ જનને તારી રે, કહેજ્યો કથા આ સુંદર સારી રે ।
સમજુ હશે તે સમજશે સાને રે, હશે મૂરખ તે નહિ માને રે ॥૫૦॥
ગંગ ઉન્મત્ત તીરે છે ગામ રે, પુર પવિત્ર ગઢડું નામ રે ।
તિયાં ભાવેશું કથા આ ભણી રે, ભક્તપ્રિય ભક્તચિંતામણિ રે ॥૫૧॥
સંવત્ અઢાર વર્ષ સત્યાશી રે, આસો શુદી સુંદર તેરશિ રે ।
ગુરુવારે કથા પુરી કીધી રે, હરિભક્તને છે સુખનિધિ રે ॥૫૨॥
બીજી કથાતો બહુ સાંભળે રે, પણ આ વાત કયાં થકી મળે રે ।
જેમાં ચર્ણેચર્ણે છે આનંદ રે, પામે જન કહે નિષ્કુળાનંદ રે ॥૫૩॥

ઇતિ શ્રીમદેકાંતિકધર્મપ્રવર્તક શ્રીસહજાનંદસ્વામિ શિષ્ય નિષ્કુળાનંદ મુનિ વિરચિતે ભક્તચિંતામણિ મધ્યે ગ્રંથનું માહાત્મ્ય કહ્યું તથા ગ્રંથની સમાપ્તિ કહી એ નામે એકસો ને ચોસઠ્યમું પ્રકરણમ્ ॥૧૬૪॥

ઇતિ ભક્તચિંતામણિ ગ્રંથ સમાપ્તઃ